

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱԼԵՊ ԵՒ ԱՆԹԻԼԻԱՍ

Այս երկու անունները այլ ևս կապուած պիտի մնան իրարու հետ, Կլի-
կիոյ Աթոռին ներկայ պատմութեան մէջ գէթ :

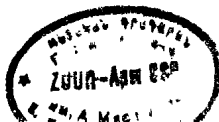
Հալէպ, իբրեւ ամենէն բարգաւաճ և հաւատարիմ թեմերէն մին կաթո-
ղիկոսական այդ վիճակին, կանուխէն ալ անշուշտ խորհիլ կուտար այդպիսի կը-
ցորդութեան մը վրայ, բայց հիմակ աներկեանօրէն աւելի սերտ և նուիրագոր-
ծուած է այդ կապը, ոչ միայն որովհետեւ Բերիոյ շրջանը, որ այժմ մանաւանդ,
ամենէն բազմամարդը և եկեղեցական ու ազգային տեսակէտով ամենէն կենսա-
խայտն է կլիկիեան պարագրութեան մէջ, այլ նաեւ որովհետեւ իր հինաւուրց և
պատմական Մայր-Եկեղեցին, ուր օծուած էր մին և թաղուած էին երեքը նոյն
Աթոռին հայրապետներէն, եղաւ վեհավայր այն Տաճարը, ուր ընդունեց կա-
թողիկոսական ձեռնադրութիւնը և զտաւ իր վերջին հանգստարանը՝ յաւէտ ան-
մոռանալին հոգեւոյս Տ. Բարգէն Աթոռակից կաթողիկոս, որուն ստեղծագործ
տաղանդին դաշտը եղաւ Անթիլիաս :

Ու այդ երկու անունները սիրոյ և սուգի լծորդութեամբ խառնուած են
հիմակ այլ ևս իմ սրտիս եւ յիշողութեանս մէջ ալ այն օրէն ի վեր մանաւանդ,
ուր զացի տեսնել առաջինին մէջ գերեզմանը՝ ուր իր մարմինն է հանգչած
ի ջուռ մահու, և երկրորդին մէջ՝ այն կեանքը, ուր տեսայ թէ իր գործին մէջ
կ'ապրի իր հոգին :

Ձկրցի զսպել սրտիս յուզմունքը, երբ ծունը դրի նախ իր շիրմին
առջև, այժմ արդէն անյայտացած վէմ մը, զոր մանուկ մը երկու քայլով պի-
տի կարենար չափել, և յետոյ այն բեմին վրայ, ուր վեց տարիներ առաջ Հո-
գոյն սրբալոյս իւղը կ'ընդունէր իր զլիտուն վրայ՝ հաւատքի եւ յոյսի համա-
տարած խանդավառութեան մը մէջ : Բայց խաղաղեցան իմ զգացումներս, երբ
առաջին քայլափոխիս իսկ Անթիլիասի խոնարհ հայրապետանոցէն ներս՝ ձայն մը
կարծես իմ մէջն ըսաւ ինծի. «Ձէ մեռեալ, այլ ննջէ» :

Մարդիկ կ'ապրին արդարեւ իրենց գործին մէջ, երբ այդ գործը ծնունդն
է սուրբ և բարձր գաղափարի մը :

Ու յաւէտօրէն շատակն Բարգէն վեհ, ինչպէս կը վկայեն իր համակիր-
ներն ու հակակիրները միանգամայն — որոնցմէ ունէր անշուշտ ինքն ալ՝ ինչ-

70966

պէս ամէն ոք որ իւրացուցած մտաւորպարի մը կ'ուզէ ծառայել — ազնիւ եւ վեհ սկզբունքի մըն է միայն որ նուիրուեցաւ արդարեւ Անթիլիասի իր գործին կազմակերպութեան ամբողջ աշխատանքին մէջ:

Երկու գիշեր եւ ցերեկ մը ամբողջ ֆաշիստ այդ հաստատութեան մէջ, ամէն վայրկեան, ամէն քայլափոխիս իր սնունդն ու յուշըրը զգալով իմ մէջս:

Պարզ բայց սրտազրաւ եկեղեցին, ուր, խաչկալէն մինչեւ բանկալին փեղկը, ամէն ինչ իր ցուցմունքովն էր յարգարուած. հանդիսական դահլիճը, ուր կիլիկեան անցեալը ոգեկոչող որմանկարները պատմապէսի իր ճաշակը կը մատնանէին. Տպարան կոչուած զետնայարկ սենեակը, ուր փոքրիկ ոտնամամուլը իր վերջին երկին վրայ կը ճռնէ. մատենադարանը, ուր գրեքերուն դասաւորմանը մէջ իր խնամքին մանրակրկիտ ճշտութիւնը կը ցուցնեն. աշակերտաց դասարանը, ճաշարանը եւ ննջարանը, ուր հօր մը Ժուժկալ բայց աննախանձ սիրոյն տնտեսութիւնը կը զգացուի. բակին մէջ բրգացած աղիւսներու դէզը, որ խորհիլ կուտայ կանգ առած իր շինարարական վերջին ձեռնարկին վրայ. տղոց ընդարձակ խաղավայրը ու անոր կշտին՝ խոխոլացող առուակի մը յայնկոյս կողմը հովանաւորող մայրիներու պուրակը՝ ուր կ'երթար մերթ ընդ մերթ, գիրք մը անութիւն. Ժառանգաւորներն ու մանկապարտէզի սաները՝ որոնք ներս մըտնող մէն մի կառքէ կարծես իր իջնելը կ'ակնկալեն դեռ տեսնել. իր ձեռնասունները, սարկաւազ եւ վարդապետ, որոնց նայուածքին մէջ իր արցունքը կը փայլի տակալին. իր աշխատասենեակը՝ ուր ցամքած կաղամարին վրայ սպաւորի հակումով ինկած է իր զրիչը. ո՛հ, ասոնք ամէնքը իր պատմութիւնը կ'ընեն քեզի. ու այս ամէնուն վրայ խոցուած բայց արթուն սէրը ալեւոր վեհին՝ որ նստած իր անկիւնը՝ ինչպէս Թեաքեկ արծիւ մը իր խանգարուած բոյնին վրայ, կը խոկայ լուռ:

Այդ տեղ է դեռ ինքը, այդ տեղ՝ ուր ապրեցաւ, ծրագրեց, գործեց եւ արդիւնաւորեց վեց տարիներ, հասկցնելու համար թէ իր իտէալին հրայրքն ունեցող գործիչը ինչպէս կրնայ ի չգոյէ ստեղծագործել՝ աչքը ապագային ակնկառոյց:

Կ'ապրի իր գործին մէջ. զի գործը, որ կը տէն ցարդ հոն, իրմէ վերջն ալ դեռ, կը դառնայ տակալին շարժումովը՝ զոր ինք տուած էր անոր: Տարեկան հազար ոսկւոյ գումարի Մելգոնեան մշտնջենական նպաստը՝ զոր հանգուցեալ մեծ բարեբարը սահմանեց տարիներ առաջ, ապահովելու համար Հաստատութեան նիւթական գոյութեան գլխաւոր մասը, արդիւնքն է իր անմիատ եւ համոզիչ միջնորդութեան: Գիշ շատ կլոր գումարը, որ իր մահէն վերջ գտնուեցաւ գրամատանց մէջ յանուն Տանն Կիլիկիոյ, բոլորովին արդիւնքն է մասամբ իր խոհական եւ աշալուրջ տնտեսութեան, եւ մասամբ ամէն կողմ իր կատարած անդուլ դիմումներուն: Ընդհանուր ուղղութիւնը, գործը իր գիծերուն վրայ մեղմիկ քալեցնելու բայց ոտն առ ոտն անխափան յառաջացնելու ամփոփ եւ խոհեմ կերպը, որ, վերջապէս բուն տեղն է ըսել, այլ եւս ծալք եղած է այս Հաստատութեան վարչականութեան մէջ, իր ողւոյն դրոշմն ունին բովանդակօրէն: Ու չը մոռնանք, ի վերջոյ, որ թէեւ ամերիկահայ կարգ մը պատուական ազգասէրներու եւ ողբացեալ Շահէ արքեպիսկոպոսի սերտ աշխատանքին, բայց մասնաւոր իր մտածումին, իր առաջարկութեան եւ տնօրինութեանց հետեւանքովն

է որ կարելի եղած էր ունենալ թէև իբր առժամաբար, այսինքն հինգ տարւոյ համար միայն, բայց ապագայի նպաստաւոր կարելիութեանց անխախտ յոյսով միշտ, այս ընդարձակ վայրը՝ իր պարունակած շէնքերով միասին, իբր նստոց նժդեհական Կաթողիկոսութեան Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, Եկեղեցւոյ՝ Դպրանոցի՝ Միաբանական օթեանի՝ տպագրատան և այլ բոլոր իր սարօքն հանդերձ:

Իր վերջին մտասեռումն էր այս խնդրոյն, այսինքն այս գետնին վերջնական սեպհականացման գործին, ևս կարգադրութիւնը. հակառակ ծանր սուղին՝ որ կը ճնշէր իր վրայ իր պատուական գործակցին, Շահէ Սրբազանի աղիտաւոր վախճանովը, հակառակ բազում բարդութիւններուն՝ որոնք իր ծանրահոգ պաշտօնին բերմունքովը, իր շուրջը կը գոյաւորուէին շարունակ, ժողոված իր բոլոր ոյժերը, նուիրուած էր ան այդ հարցին բարւոք լուծումին. դիմումներ դէս ու դէն, առաջարկութիւններ ումէն ուղղութեամբ սկսած էր արդէն կատարել, և յուսալից միշտ՝ չյուսահատողի անվկանդ այն լաւատեսութեամբը, որ ճշմարիտ գործիչի ամենէն տուկուն ջիղն էր իր մէջ, վստահ էր թէ այդ մասին ևս պիտի ունենար գեղեցիկ յաջողութիւն մը, երբ մահը ամենէն բախտորոշ մէկ վայրկեանին կտրեց ահա յանկարծ իր կեանքին թելը...

Բոլոր այս վերջիշումներով եւ խոկումներով համազրաւուած այն օրը Անթիլիասի մէջ, կեցած իր աշխատասենեակի պատուհանին կշտին, մինչ կը դիտէին կեանքը՝ զոր ինքը ծաղկեցուցած էր հոն վարը և շուրջանակի, ամէնուս համար այլ ևս նուիրական այդ սրբավայրին մէջ, երբ ժառանգաւորները իրենց սև վերարկունքով յասիկի հարուստ թուփերուն առջևէն անցնելով կ'երթային առաւօտեան պաշտամունքը ժամերգելու փոքրիկ տաճարին մէջ, հեռաւոր Հալէպէն, իր խաղաղութեան Հանգիստէն մինչև խղճիս խորը թնդած իր գոռ ձայնն էր որ կը զգայի թէ կը հարցնէր ինծի. «Ի՞նչ պիտի ըլլայ իմ գործը...»

Իր գործը... իր դազաղին առջև ուխտեցինք մենք արդէն ընել մեր բովանդակ կարելին որպէսզի շարունակուի ան, Բայց մենք ինքնին, այլապէս ծանրաբեռն՝ նման և առաւելագոյն հոգերով, ի՞նչ պիտի կարենայինք ընել միայնակ, առանց ուրիշներուն աջակցութեան:

Կը փափաքէին սրտազինս որ իր այդ հարցումը լսէին նաև շատեր, ազգին և Եկեղեցիին սիրովը լցուած ազգայիններ, իրենց սրտին մէջ, ու անարձագանգ չթողուին Կիլիկիոյ և ծերունի, սգաւոր և պատուական Հայրապետին կոչը այս մասին՝ իրենց խղճին մէջ:

Մարդ մը, իր կոշումին սրբութենէն և ազգին սէրէն հոգեգմայլած մարդ մը, գործ մը սկսած և կանգնած է այդ ափունքին վրայ, Եկեղեցւոյ և ժողովուրդին օգտին և փառքին. մարդիկ պէ՛տք է որ քանդեն այդ գործը: Պիտի հանդուրժե՞նք ազգովին որ աւերուի ան իսպառ իր սկզբնական անումին մէջ նոյն իսկ: Ու առանց այդ գետնին զման՝ ա՛յդ միայն պիտի ըլլար այդ գործին վախճանը:

Հալէպ գերեզմանն է իր մարմինին, լոյսերու մէջ այժմ տակաւին, զի կ'ապրի դեռ ինքը ասդին, իր գործին մէջ, Անթիլիաս. պիտի թոյլատրե՞նք մեր խղճին որ այս վերջինն ալ գերեզմանն ըլլայ իր հողին:

Հայ ժողովուրդ, լսեցէ՛ք ոչ թէ մեր՝ այլ իր ձայնը, և հասէ՛ք օգնութեան իր գործին: